

Hristina Deykova, Krasimira Fuchedzhieva

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

A Bright and Indelible Memory

In Memory of Assoc. Prof. DrSc. Lilyana Dimitrova-Todorova (1946–2018)

Христина Дейкова, Красимира Фучеджиева

(България, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките)

Ярък и неизличим спомен

В памет на доц. д.ф.н. Лиляна Димитрова-Тодорова (1946-2018)

През 2021 г. Лиляна Димитрова-Тодорова щеше да навърши 75 години. Преди три години българската езиковедска общност загуби един от изтъкнатите си специалисти в областта на българската, славянската и балканската етимология и ономастика, учен с многобройни приноси научни трудове, публикувани в престижни национални и международни издания, оценени и цитирани от редица световноизвестни лингвисти. В историята на българското езикознание доц. д.ф.н. Лиляна Димитрова-Тодорова оставя неизличими следи като автор на три ономастични монографични труда, първите два – новаторски, а третият – с обобщаващ теоретично-приложен характер. Името ѝ е свързано с изработката на такива фундаментални колективни трудове като многотомния академичен *Български етимологичен речник* и международния *Славянски ономастичен атлас*.

Лиляна Дойчева Димитрова-Тодорова е родена на 1 март 1946 г. в Габрово, където завършва средното си образование в престижната Априловска гимназия. Следва българска и руска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Още като студентка се заражда интересът ѝ към езика и по-специално към проблемите на етимологията и ономастиката. Участва в кръжок по Общо езикознание с ръководител проф. Борис Симеонов, както и в летни експедиции по топонимия, изнася доклади на студентски научни конференции и защитава дипломна работа на тема *Местните имена в гр. Панагюрище и с. Оборище, Панагюрско* под научното ръководство на проф. Моско Москов.

След завършване на висшето си образование, в периода 1968-1970 г., Лиляна Димитрова-Тодорова работи като хоноруван сътрудник в рубриците за култура на различни столични всекидневници и има над 50 публикации във в. „Вечерни новини“, „Отечествен фронт“ и др.

През 1969 г. се явява на конкурс за докторантура (аспирантура) в Секцията за общо, индоевропейско и балканско езикознание, днес Секция за българска етимология при Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ към БАН, а на следващата година е назначена за филолог-специалист в същата секция, ръководена по това време от изтъкнатия български езиковед акад. Владимир Георгиев, основател на известната сред специалистите „Георгиевска етимологична школа“. В Секцията Лиляна Димитрова-Тодорова работи заедно с други известни специалисти в областта на етимологията и ономастиката като бележитите учени Иван Дуриданов, Йордан Заимов, Тодор Ат. Тодоров и др. Постепенно се изгражда като специалист по славянска и балканска

етимология и ономастика. От 1978 г. е включена в авторския колектив на *Български етимологичен речник* и до края на активната си институтска дейност през 2011 г. (а и известно време след това) работи върху този основен проект на Секцията. В периода 1991-1995 г. Лиляна Димитрова-Тодорова е секретар, а в периода 2004-2011 г. – ръководител на Секцията.

Работата в Секцията за българска етимология е всеобхватна и изисква както отлична езикова подготовка, така и широка езиковедска компетентност. Увлечена от предизвикателствата на етимологичната работа, Лиляна Димитрова-Тодорова не само продължава да разширява професионалната си подготовка, но и с огромно желание и ентузиазъм непрекъснато обогатява познанията си по различни чужди езици – славянски, балкански, западноевропейски. Посещава курсове по чешки (в Карловия университет в Прага и в София), по полски, румънски, албански и старогръцки. Езиковият усет и сериозната езиковедска подготовка ѝ позволяват с лекота да изучава и овладява все нови други езици. Като утвърден етимолог Лиляна Димитрова-Тодорова владее и ползва всички славянски и балкански езици, турски, както и основните западноевропейски езици – немски, английски, френски, испански. От значение за нейната езиковедска квалификация е и тримесечната ѝ специализация през 1978 г. по славянска ономастика и етимология в Института по славистика и в Института за полски език при Полската академия на науките (Варшава и Краков), както и във Вроцлавския университет, при професорите Фр. Славски, В. Бориш, К. Римут, А. Чешликова, М. Малец, Е. Жетелска-Фелешко, Ст. Роспанд и др. Благодарение на своята общителност и добронамереност тя успява да създаде трайни професионални и лични контакти с полските колеги, които неизменно поддържа до последния си ден.

Приносът на Лиляна Димитрова-Тодорова към българската етимология е безспорен. Тя е дългогодишен съавтор на внушителния *Български етимологичен речник* (от III до VIII том) и съредактор на VIII том на Речника. Етимологичните ѝ проучвания се отличават с комплексен и задълбочен анализ на езиковия материал, с привеждане на научно аргументирани доказателства при обясненията на много редки, диалектни и старинни думи от домашен и чужд произход. В речникови статии и в свои индивидуални публикации тя за пръв път изяснява произхода на огромен брой книжовни и диалектни думи от славянски произход, претърпели различни фонетични, семантични и други промени, или коригира съществуващи необезопасителни тълкувания (например на думи като *лъсчѐр*, *лѝчкам*, *лъчѹгам*, *мълнѐя се*, *одвѐбѝжеще*, *оддзвѝрувам се*, *одѝпвам се*, *ожѝгвам*, *смѝкове*, *сѝпуф* и пр.). На нея дължим изясняването на балканския произход на много диалектни български думи – заемки от румънски (*лъкѹста*, *лъмбатѹрка*, *мѝте*, *мълѝн*, *мънгълѝв*, *мънджѐк*, *мъндреле*, *мънѹш* и др.), гръцки (*мѝсхор*, *мѝт* и *мѝтѝт*, *мѝтѹва*, *мѝщурѝя*, *мѝятѝк*, *мънгуди* и др.), албански (*мѝшовина* и др.) и турски (*мѝсюбетѝн*, *мѝтебер*, *мѝянѐ*, *одун*, *оѝгѹе*, *уѝмалѝя*, *фѝйка*, *фѝшкѝн* и др.), както и на заемки от арабски (*макул*, *мънсѝп*, *ѹджерѝ*, *одѹт*, *фак*, *фал* и др.), навлезли в българския език с турско посредничество. Особено голям интерес проявява към изясняване произхода на народните названия от българската ботаническа номенклатура като тълкува трудни за етимологизуване народни названия на растения, между които са названията на растението мекиш, *Acer tataricum* (*гладѐж*, *гледѹва шѹма* и др.); слънчоглед, *Helianthus annuus* с многобройните му диалектни варианти; кукурмяк, *Helleborus odoratus* (*спреж* и др.); жиловлек, *Plantago* (*брѝтѝци*, *брѝци*, *живѹвлек*, *жилѹвник* и др.); паче гнездо, *Anchusa officinalis* (*винче* и др.); орлови нокти, *Lonicera caprifolium* (*анѹмѝли*, *анѹмѝли*, *мъндѝня* и др.); *Carlina acanthifolia* (*лъшѝтѹрка* и др.) и мн. др. Към специалните ѝ интереси принадлежат и народните названия на планетата Венера, както и на съзвездията Орион и Плеяди.

Особено забележим е приносът на Лиляна Димитрова-Тодорова към българската ономастика. Без колебание можем да кажем, че ономастиката беше нейната голяма изследователска страст. Ономастичните ѝ трудове са свързващо звено между безспорно добрите традиции, наложени в България от учени като акад. Вл. Георгиев, Ив. Дуриданов, Й. Заимов, Б. Симеонов, Н. Ковачев и др., и новаторските изследователски подходи в тази научна област, прилагани в славянските и другите европейски страни. Благодарение на сериозната си етимологична школовка тя беше от малкото напоследък останали у нас съвременни ономасти, които успешно развиват ономастичната етимология.

През 1993 г. Лиляна Димитрова-Тодорова защитава успешно кандидатска дисертация на тема *Местните имена в процеса на езиковата комуникация (Въз основа на материал от Поповско)* и получава научната и образователна степен „кандидат на науките“ (понастоящем „доктор“). Проф. Моско Москов дава висока оценка на този труд и го определя като „първото социолингвистично изследване на топоними у нас“ – признание, което подчертава новаторския и приносен характер на труда, плод на дългогодишна събирателска и проучвателска дейност. В него Лиляна Димитрова-Тодорова прилага социолингвистичен подход и прави комплексен ономастичен анализ на топонимите, като комбинира сравнително-историческия метод с детайлно описание на съвременното състояние на разглежданите имена. Паралелно с това използва и богати диалектоложки и екстралингвистични данни, а резултатът е един изключително задълбочен и многоаспектен етимологичен анализ на топонимите от различни хронологични пластове (субстратен, славянобългарски, прабългарски, кумански, печенежки, османотурски и др.), възникнали в условия на междуезикова и междудиалектна интерференция. В предговора към дисертацията, издадена през 2009 г. със същото заглавие (Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 2009, 262 с.), проф. Ева Жетелска-Фелешко я характеризира като „работа, която е ценен принос не само за българската ономастика, но също така за славянската и европейската ономастика, което се дължи предимно на новия теоретичен и методологичен подход на авторката“.

През 2006 г. излиза монографията на Лиляна Димитрова-Тодорова *Местните имена в Поповско* (Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, 2006, 694 с.), в която е подложен на задълбочен комплексен етимологичен анализ (фонетичен, морфологичен, словообразователен и семантичен) богат топонимичен материал (7064 местни имена от 51 селища на бившата Поповска околия в Североизточна България). Въз основа на разнообразни исторически, археологически, етнографски и фолклорни данни авторката прави аргументирани изводи за етногенезиса на населението в изследвания район, според които районът на Поповско е бил населяван през различни исторически епохи от древно тракийско, дако-мизийско и славянобългарско население, върху което се е наслявал прабългарски, печенежко-кумански и османскотурски суперстрат. И този труд се отличава с иновативния си подход, тъй като в него за пръв път се въвежда нов тип класификация на топонимите с оглед на семантичната им мотивация, базиран на предишни класификации, направени от видни български и чуждестранни автори. Монографията е високо оценена в девет рецензии, публикувани в български и чуждестранни издания.

Интересите на Л. Димитрова-Тодорова към проблемите на ономастиката не се ограничават само в сферата на топонимията. Акцент в научните ѝ търсения са и изследванията, свързани с българската антропонимична система, с българските астроними, фитоними, урбаноними, хрематоними, с влиянието на глобализацията върху българските фирмоними в съпоставка с полските фирмоними, с връзката на собствените имена в България с религиозната проблематика, с влиянието на обществото върху българската топонимия, с мястото на флората в българската топонимия и много други ономастични проблеми. Прилагайки нов ономастичен подход, Лиляна Димитрова-Тодорова изследва

за пръв път собствените имена в художествената литература и фолклора. Тя има приносни проучвания и публикации, свързани с паралелните топоними, с методологията и терминологията в ономастичните изследвания, с историята и съвременното състояние на тези дялове от езикознанието в България. Редица общи и частни въпроси, свързани с всички видове собствени имена в България, разглежда и в статиите, поместени в общославянската енциклопедия *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia*, t. I-II, Kraków 2002-2003 (под ред. на Е. Жетелска-Фелешко, А. Чешликова, Й. Дума).

Сред приносните ѝ научни разработки в областта на ономастиката трябва да се посочат и заглавия като „Анатомичната лексика в българската географска терминология и в българската топонимия“ (Език и литература XLII/1987, 6, 109-124), „Метафорични имена в българската хидронимия“ (Hydronimia słowiańska, 1989, 91-97), „Метафорични имена в българската оронимия“ (Folia onomastica croatica 2001, 10, 59-66). В тях се обръща специално внимание на метафоричната лексика, като за пръв път в България се разглеждат в системен план топоними, хидроними и ороними, създадени метафорично от народни географски термини, и се установяват редица закономерности при този развой.

Широтата на темите, които провокират нейното творческо любопитство и интерес, са свидетелство за огромната научна ерудиция на Лиляна Димитрова-Тодорова и за евристичния ѝ дух, за умението ѝ да открива езикови проблеми и комплексно да ги анализира в синхронен и в диахронен план – подход, който е особено ценен и продуктивен. Това е и една от причините Лиляна Димитрова-Тодорова да се нарежда сред най-изтъкнатите български учени, допринесли изключително за развитието на съвременната ономастична наука в теоретично и приложно отношение.

Логичен резултат от дългогодишните и многостранни занимания на Лиляна Димитрова-Тодорова в областта на ономастиката е фундаменталното монографично изследване *Собствените имена в България (изследвания, анализ, проблеми)* (София, Изд. „ЕМАС“, 2011 г.), което тя защитава успешно като докторска дисертация през 2010 г. и придобива научната степен „доктор на филологическите науки“. Трудът е оценен високо от рецензентите и в отзивите, които получава от редица български и чуждестранни специалисти. Това е едно от малкото подобни обобщаващи изследвания в България с безспорно теоретично-приложно значение.

Като признат специалист ономаст Лиляна Димитрова-Тодорова е привлечена в редица международни проекти. Тя е сред авторите на споменатата по-горе двутомна *Енциклопедия на славянската ономастика* (международен проект с ръководител Ева Жетелска-Фелешко и Александра Чешликова), както и на *Славянския ономастичен атлас*, принос към който са нейните статии „Структурни типове съставни български ойконими в съпоставка със западнославянски ойконими“ (Славянска филология, т. 22, 1998, 138-145), „Структурни типове енокоренни български ойконими в съпоставка със западнославянски ойконими“ (Български език L, 2003/2, 48-55), „Semantische Typen deappellativer Oikonymie in Bulgarien“ (Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche. Pisa, 2007, 447-455). Участва с български ойконимичен материал в пробната книжка на атласа *Strukturtypen slovanské oikonymie. Die Strukturtypen der slawischen Ortsnamen* (Österreichische Namenforschung 21/1, Klagenfurt, 1993).

Научните постижения на Лиляна Димитрова-Тодорова са добре познати в чужбина (чрез нейните многобройни публикации в международни научни издания и чрез активното ѝ участие в над 60 международни научни форума) и са високо оценени от международната научна общност. Научната ѝ компетентност и експертност са основание тя да бъде привлечена за сътрудничество от редица експертни научни органи. Лиляна Димитрова-Тодорова е член на ICOS (Международен съвет за ономастични науки/International Council of Onomastic Sciences); на Комисията по славянска ономастика,

на която е била вицепрезидент, на Комисията по етимология и на Комисията по балканско езикознание към Международния комитет на славистите. Членувала е също така в Обществото за ономастични изследвания в Източен Тирол (Австрия), в INSOLISO (International Sociolinguistic Society in Sofia/Международно социолингвистично дружество към Софийския университет „Св. Климент Охридски“), в Съвета на „Българското ономастично общество“ с център Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, София, във Фондацията „Проф. Максим Сл. Младенов“ и „Обществото за проучване на българската народна реч“ при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, в Българо-полското дружество „Проф. Боян Пенев“ към Полския институт в гр. София и др. В периода 2003-2013 г. е била член на Научния съвет на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, а в периода 2004-2012 г. – член на редакционната колегия на сп. Български език. Тя е редовен кореспондент на сп. *Rivista Italiana di Onomastica* (RION) в Рим и на сп. *Newsletter* при ICOS и член на Международния издателски борд на поредицата *Acta onomastica* (Прага), както и на Програмния съвет на поредицата *Prace Onomastyczne* (Олщин, Полша). Редактор е на научни трудове и е автор на издателски рецензии и рецензии за придобиване на научни степени и звания.

Лиляна Димитрова-Тодорова изнася научни лекции в Полша и Чехия, както и голям брой беседи по проблеми на българската ономастика и етимология по Българското национално радио и по различни телевизионни канали. Превежда от руски и полски език за сп. Български език и издателство Егмонт.

Целият творчески път на доц. д.ф.н. Лиляна Димитрова-Тодорова преминава в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, където тя работи както върху големи и значими академични трудове като *Български етимологичен речник*, така и върху индивидуални ономастични изследвания с приносен характер за българската и славянската ономастика. Нейното име остава трайно свързано с постиженията на българската етимология и българската ономастика през последните десетилетия. За особени заслуги към развитието на българското езикознание, българистиката в чужбина и Института за български език е удостоена със Златна значка на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“.

И накрая, Лили, както я наричахме, бе не само добронамерен и отзивчив колега, но и прекрасен човек и приятел, винаги готов да те изслуша, да те посъветва и да помогне. С приветливия си и ведър характер тя с лекота общуваше с хора от различни среди. Притежаваше огромно житейско и творческо любопитство и артистичен дух. Обожаваше музиката (като малка свиря на цигулка), обичаше природата и пътешествията. Напусна ни неочаквано, но остави ярък и неизличим спомен у колегите и приятелите си.

* *
*

От името на Секцията за българска етимология в Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ изказваме нашата сърдечна благодарност на редакционния съвет на сп. „Дзяло“, които прегърнаха идеята да отбележим 75-годишнината от рождението на доц. д.ф.н. Лиляна Димитрова-Тодорова със специална рубрика в списанието. Поканихме за участие нейни колеги от страната и чужбина. Благодарим на тези, които успяха да изпратят свои приноси в научните области, в които тя работеше. Изпратените текстове се обнародват на оригиналния език, на който са написани.